

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

TÜRKİYE’DE TEK PARTİLİ DÖNEMİN TOPLUM VE SİYASET ANLAYIŞININ DÜNYA KONJONKTÜRÜ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Tuğrul KORKMAZ

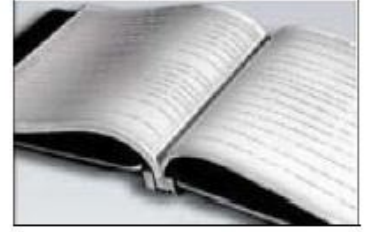
Sakarya Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Özet: Bu çalışmanın amacı 1923-1945 yılları arasında Türk Siyasal Hayatında “Tek Partili Dönem” olarak adlandırılan periyotta siyasal iktidar tarafından sergilenen toplum ve siyaset anlayışı hakkında fikir edinebilmektir. Bu bağlamda üzerinde yoğunlaşılacak problematik, tek partili dönemin toplum ve siyaset anlayışı üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu ve bu sistemin nasıl işlediği hususudur. Betimleyici ve tarihsel yöntemlerin bir arada kullanıldığı çalışmada tek partili dönemin tarihsel evrimi ve karakteristik özelliklerinin neler olduğu, o dönemdeki toplum ve siyaset anlayışının ne gibi esasları olduğu şeklindeki soruların cevapları aranmıştır. Araştırma sonunda ulaşılan başlıca sonuçlar olarak ise, dönemin; milli bütünleşme, ekonomik ilerleme ve siyasal modernleşmeyi sağlamak gibi hedeflere odaklanılan bir dönem olduğu, bu bağlamda siyasi ve toplumsal yapının devlet eliyle biçimlendirilmeye çalışıldığı, modernleşmeden ziyade batılılaşmanın ön planda olduğu ve son olarak döneme damgasını vuran uygulamaların uluslaşma, otoriterizm, laiklik, güdümlü demokrasi, devletçilik ve elitizm gibi hususların oluşu gösterilebilir. Bunlara ek olarak, popüler söylemde göz ardı edilen önemli bir konudan da özellikle bahsedilebilir. Ulus devlet, otoriter devlet ve tek parti sistemlerinin girift bir şekilde iç içe geçtiği söz konusu döneme ait değerlendirmelerde rastlanan anti demokratik, baskıcı, çoğulculuğa karşı gibi nitelermelerin, zamanın ruhu açısından değerlendirildiğinde pek doğru olmadığı, aksine bu dönemde aslında demokratikleşmenin altyapısını teşkil eden adımların atıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tek Partili Dönem, CHP, CHF, Toplum, Siyaset

EVALUATION OF SOCIETY AND POLITICS UNDERSTANDING OF SINGLE PARTY PERIOD BASED ON WORLD CONJUNCTURE

Abstract: Aim of this study is to have an idea about society and politics understandings shown by political power in “single party period” of Turkish political life between 1923 and 1945. In this context, problematic concentrated on is what the effective factors on society and politics understandings are in the single party period and how the system is running. In the study,

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

descriptive and historical methods were used together, while researching looked for answers about some questions such as what the characteristic features and historical evolution of single party period and what are the basics of period's society and politics understandings are. According to main results of the study, period is a focus age of national integration, economic improvement, and political modernization aim. In this context political and social structure tried to shape by hands of state, more than modernization westernization is in the foreground and lastly marked applications are nationalization, authoritarianism, laicism, command democracy, statism and elitism. In addition to these, in popular discourse especially on ignored result can be mentioned. In this result, evaluations of period, in which nation state, authoritarian state and single party system are a mixture, although there are characterization like anti-democratic, oppressive, anti-pluralist, process is a ground for democratization from the spirit of time.

Keywords: Single Party Period, CHP, CHF, Society, Politics

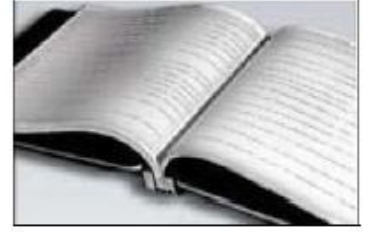
1. GİRİŞ

Siyasal sistemde bir tek partinin var olduğu veya etkin olduğu siyasal sistemler tek partili siyasal sistemler olarak nitelendirilmektedir². 1923–1945 yılları arasındaki dönem, Türk siyasal hayatında tek partili siyasal sistemin bir örneği olarak gösterilebilir. Bu dönem, Türkiye’de tek parti dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1946 yılı Ocak ayında Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasıyla sona erdiği söylenebilecek olan³ bu dönem, tek partili bir siyasal sistemin işleminin yanı sıra yeni kurulan Türk devletinin temellerinin atıldığı, yeni bir rejimin kurulmaya çalışıldığı bir dönem olması sebebiyle de önem taşımaktadır.

Bu dönem, Türk siyasal hayatında üzerinde yoğun tartışmalar olan bir tarih dilimini işaret etmektedir. Dönemle ilgili önemli bir tartışma konusu da siyasal iktidarın sergilediği toplum ve siyaset anlayışıdır. 1923–45 arasında yaşanan belli başlı siyasal süreçler kapsamında yer alan ve

döneme damgasını vurduğu söylenebilecek olan uygulamalar, toplum ve siyaset anlayışı açısından önemli bir veri olarak görülebilir. Bu uygulamaların başlıcaları; tek partili sistemin tercihi, buna bağlı olarak gelişen otoriter bir yapı ve ulus-devlet hamleleridir. O halde; tek parti sisteminin doğası gereği olan dinamikler, genelde ılımlı otoriter yönetim dâhilindeki politikalar ve bir ulus-devlet oluşturma sürecinin gereği olarak atılan adımlar bu araştırma açısından yol gösterici olacaktır.

Tek parti iktidarının toplum ve siyaset anlayışının tartışılacağı bu çalışmada, ilk olarak 1920-1940 arası dönem dünya konjonktüründe incelenecektir. Daha sonra otoriterizm, tek partili sistem ve merkezi ulus devletin gerekleri teorik anlamda ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Türkiye’deki tek parti deneyiminin içinde bu esaslar belirlendikten sonra ikinci bölümde 1923–1945 yılları arasında bu esaslar çerçevesinde yapılan politikalar, toplumsal ve siyasal sistem açısından

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

değerlendirilerek konu hakkında bir fikre ulaşılmaya çalışılacaktır.

Böylelikle, çalışmada Türkiye’de kimileri tarafından üzerine toz kondurulmayan kimileri tarafından ise adeta yerin dibine sokulan bir dönem olan tek parti döneminin sağlıklı bir analizi için dünyanın genel durumu ortaya koyulmaya çalışılacak, bu bağlamda da Türkiye’nin durumu hakkında daha sağlıklı yorum yapabilme imkânı doğacaktır.

1.1. Huntington’ın “Demokratikleşme Dalgaları” Teorisi Ekseninde 1923-1945 Arası Dönemin Dünya Konjonktüründe Kısa Bir Analizi

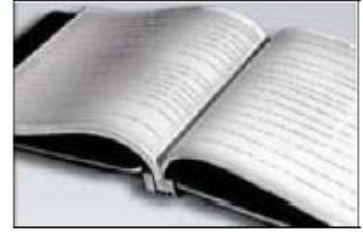
Amerikalı bir akademisyen olan siyaset bilimci Samuel P. Huntington, “Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratlaşma” adlı eserinde, dünya ülkelerinin demokratikleşme adına geçirdikleri süreçleri; siyasal, ekonomik, kültürel, sosyo psikolojik, diplomatik ve jeostratejik açılarından izleyerek teorik ve tarihsel yöntemin bir arada kullanıldığı bir analiz yapmaya çalışmıştır. Çalışma kapsamında ortaya çıkan istatistikî veriler ışığında, dünya tarihinde üç demokratikleşme dalgası ve ilk iki demokratikleşme dalgasının arasında da iki ters dalganın⁴ yaşandığı tespitini yapan Huntington, bu dalgaların neden ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Türkiye’de tek partili dönem olarak adlandırılan 1923-1945 arası süreç, Huntington’ın demokratikleşme dalgaları

içerisinde “birinci ters dalga” ile örtüşmektedir.

Huntington’ın “birinci ters dalga”sı, ABD’de 1828’de genel oy hakkının verilmesi ile başlayan “birinci demokratikleşme dalgası”nın popülerliğini yitirmesiyle ortaya çıkmıştır. 1920’lere gelinceye kadarki süreçte, seçkin gruplar ve halkın arasında demokratik değerlerin zayıflığı, şiddetli ekonomik başarısızlıklar ve kriz ortamı, muhafazakâr orta ve yüksek sınıfın aşağı sınıfı politik gücün dışında tutma isteği, demokratik yönelimi olumsuz etkileyen unsurlar olarak görülebilir. Bunlara ek olarak terörizm ve isyanlardan kaynaklanan kural ihlalleri, darbe/devrim gibi demokrasiye yapılan müdahaleler ve son olarak demokratik ülkelerde sistemlerin başarısızlığa uğrayarak çökmesi sonucu ortaya çıkan çığ etkisi, birinci demokratikleşme dalgasını bitiren faktörler olarak görülebilir (Huntington 1996: 44-101). Tüm bu faktörler bir yandan “birinci demokratikleşme dalgasına” son verirken diğer taraftan da “birinci ters dalgayı” da ortaya çıkaran gelişmeler olarak ele alınabilir.

Nitekim bu gelişmeler sonrasında “birinci ters dalga” Roma Yürüyüşü ve Mussolini’nin bahsi geçen gerekçelerle yıpranan ve zayıflayan İtalyan demokrasisini yıkmasıyla başlamıştır. 1922’deki bu gelişmeleri takiben Litvanya, Polonya, Letonya ve Estonya’da yeni kurulmuş olan demokratik rejimler askeri darbeler ile yıkılırken Yugoslavya ve Bulgaristan gibi hiç demokrasi deneyimi

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

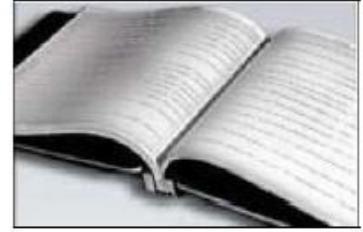
yaşamamış ülkeler ise daha katı diktatoryal bir rejime doğru evrim göstermiştir. 1926'da Portekiz'de Salazar'ın darbesi, 1933'te Almanya'da Hitlerin İktidarı, 1936'da Yunan demokrasisinin rafa kaldırılması, 1938'de Çekoslovak demokrasisinin son bulması ve son olarak 1939'da İspanya'da yaşanan iç savaş sonrası İspanya Cumhuriyeti'nin yıkılması (Huntington 1996: 15) dönemin siyasal ve idari karakteri hakkında fikir verecek örnekler olarak sunulabilir. Kuşkusuz ki 1922'de başlayan bu sürecin, kuvvet kazanarak 1942'ye kadar devam etmesinde 1929 Büyük Buhran'ın da etkisi büyüktür. Zira ekonomik krizin faturası demokratik yönetimlere kesilirken, otoriter rejimlerin bu krizden hasarsız veya nispeten daha az hasarla çıkması, demokrasiler yerine otoriter ve diktatoryal rejimlerin örnek alınmasına neden olmuştur. Demokratik siyasal sistemlerden geri dönüşün yaşandığı ülkelerdeki beklentinin, bir anlamda demokratik rejimlerin yarattığı "enkazdan" kuvvetli ve otoriter liderlerin alacakları önlemlerle bu dönemin sonlandırılacağı üzerine kurulu olduğu söylenebilir.

1920-1930'ların hâkim siyasal gelişiminin, demokrasiden uzaklaşarak, ya geleneksel otoriter yönetim biçimlerine dönme ya da yeni, kütle tabanına dayanan, daha sert totaliterizm biçimlerinin oluşması yönünde olduğu söylenebilir. Birinci demokratikleşme dalgasıyla kazanılan ivme özellikle bu ters dalga sürecinde son bulmuş ve geri dönüşler hızlanmıştır. Geri dönüşler daha çok, demokratik sistemleri I.

Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve sonrasında kabul etmiş, sadece demokrasinin değil, çoğu durumda milletinde yeni olduğu ülkelerde gerçekleşmiştir (Huntington 1996: 14-15).

Yıl	Demokratik Devletler	Demokratik olmayan Devletler	Toplam Devlet Sayısı	Toplam Devletler İçinde Demokratik Devletlerin Oranı
1922	29	35	64	%45.3
1942	12	49	61	%19.7

Tablo 1. Modern Dünyada Demokratlaşma (Huntington 1996: 23)

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

1923 Avrupa Haritası

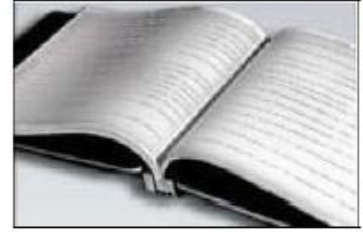
1937 Avrupa Haritası

- Monarşiler
- Cumhuriyetler
- Etkisiz Hanedanlıklar
- Az Ya Da Çok Demokrasiler
- Otoriter Rejimler

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE TEK PARTİ DÖNEMİ: KURULUŞ, KURUMSALLAŞMA VE GENEL ÖZELLİKLER

Türkiye'deki tek partili dönem; "kuruluş" ve "kurumsallaşma" dönemi olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Kuruluş dönemi olarak 1923 – 1931 arası (Tunçay 2005: 1), kurumsallaşma dönemi olarak ise parti devlet bütünleşmesine yönelik kararların alındığı CHP'nin 3. Büyük Kurultayı'nın yapıldığı 1931 yılından çok partili hayata geçme adımlarının atıldığı 1945'e kadar olan dönem gösterilebilir (Ayata 1992: 73).

Genel olarak tek partili sistemlere bakıldığında, her şeyden önce bu sistemin yirminci yüzyılda ortaya çıkan bir siyasal yapı olduğu belirtilmelidir (Duverger 1993: 335). Türk siyasal hayatında ise yaklaşık çeyrek asırlık bir süreç, tek partili olarak yaşanmıştır. Teorisyenlerce farklı yorumlamalara konu olan bu yapılanmanın en temel özelliği olarak, kapalı ve yarışmaya açık olmayan bir siyasal sistemi ifade etmesi gösterilebilir (Aydın 2002: 184). Ayrıca Duverger'in ifadesiyle "tek

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

parti, hem bir elit hem de bir bağdır” (Duverger 1993: 336). Yani elit bir topluluk ve bu topluluğun yeni bağlar kurarak oluşturmaya çalıştığı bir toplumsal yapı söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, resmi bir ideolojinin ortaya çıkması ve bu ideolojiyi benimsetme yönündeki yoğun politikaların yürütülmesi, tek parti olgusunun önemli köşe taşları olarak belirtilebilir.

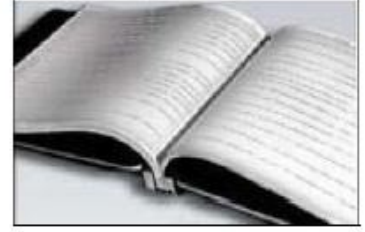
2.1 Kuruluş Dönemi (1923-1931)

Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili dönemindeki siyasal merkezi doğal olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'dır (CHF). Tek partili yıllarda yönetici ve baş aktör konumunda olan CHF (Yetkin 1983: 91), I. TBMM'de grup şeklinde yer almış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa- i Hukuk Cemiyeti'nin 1922 yılında siyasal partiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 27 yılı bulan tek parti CHF egemenliğindeki bu dönem, Tarık Zafer Tunaya tarafından İttihat ve Terakki iktidarı dönemine benzetilmektedir (Kabasakal 1991: 111-112). Bu dönemde CHF'nin, İttihat ve Terakki gibi merkeziyetçi ve otoriter bir yönetim sergilediği söylenilebilir (Uyar 1999: 77). CHF'nin bu yıllar içinde sağladığı meşruluğun temelinde yer alan başlıca faktörler ise; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen tarihsel saygınlığı ve ülkenin kurtuluşu doğrultusunda gösterdiği 'yüce' dirence dayalı hatıralardır. Ayrıca CHF'nin bu dönemde toplumu modernleştiren halkçı bir parti olduğu savını da sık sık tekrar ederek kendisine

demokratik ve meşru bir dayanak sağlama çabası içinde olduğu da görülmektedir (Uyar 1999: 69-71).

CHF eksenli olarak yerleşecek Tek partili sistemin toplum ve siyaset anlayışının ilk izleri olarak bu partinin 1923 tarihli nizamnamesindeki hükümler ele alınabilir (Tunçay 2005: 375-384). Genel bir ifadeyle bu nizamnamede, cumhuriyet devrimlerine zemini hazırlayan hükümlerin yer aldığı söylenilebilir.

Nizamnamenin 1. maddesinde CHF'nin devrimci karakteri belirgindir. Bu madde Halk Fırkası'nın amacını “*milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye' de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velayetini hâkim kılmaya çalışmak*” olarak açıklanmaktadır. İkinci madde halkçılık düşüncesinin özünü teşkil etmektedir ve her türlü ayrımcılığa karşı çıkmaktadır (Yetkin 1983: 93). İkinci maddede “*Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir*” denilerek buna ek olarak “*hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler*”, “halk” olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu madde, halkçılık prensibi hakkında da fikir vermektedir. Bu maddeye göre halkçılar; “*hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz' etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertler*” olarak tanımlanmıştır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

Halk Fırkası 1924 yılında, meclis grubu olmanın yanı sıra ülke genelinde örgütlenmeye başlamıştır (Tunçay 2005: 95). 1924 yılının başlarında cumhuriyete karşı siyasal bir seçenek olan halifelik ortadan kaldırılarak, siyasal rakip olan halife de uzaklaştırılmıştır. Bu, siyasal gücü hiç kalmamış olmasına rağmen, varlığı devam eden hilafet kurumuna yönelik, hilafet ve saray yanlılarının ümitlerini ortadan kaldıran bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Koçak 2002: 136).

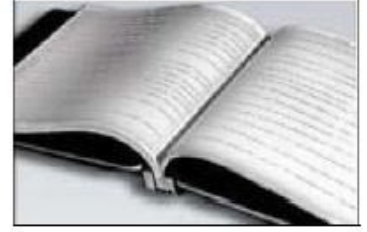
Tek partili sistemin kurulma sürecindeki en önemli gelişme olarak, cumhuriyet dönemindeki ikinci parti olan ve Mustafa Kemal' in CHF içindeki, meclisteki ve hükümetteki artan otoritesini dizginlemek isteyen (Koçak 2002: 138-139) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) 17 Kasım 1924 tarihinde kurulduktan (Kabasakal 1991: 114) kısa bir süre sonra kapatılması gösterilebilir. TCF'nin kapatılması, aynı zamanda, ülkede siyasal çoğulculuğa da izin verilmeyeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. TCF'nin 3 Haziran 1925'te, hükümet tarafından irticayı desteklediği gerekçesiyle kapatılmasından itibaren (Kabasakal 1991: 116) ülkede muhalif kesimleri etkisizleştirmeye yönelik bir siyaset izlendiği söylenebilir. Bu bağlamda, Şeyh Said ayaklanması (13 Şubat 1925-15 Nisan 1925) sonrasında muhalefetin bir kısmının daha kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu (3 Mart 1925) ile tasfiye edildiği ifade edilebilir.

Muhalefete ait kalan son nüvelerin ise Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e karşı "gerçekleştirilmesi planlanan", İzmir' deki suikast girişimi bahane edilerek ekarte edildiği söylenebilir (Karatepe, 2001: 30). Bu olay neticesinde, suikast davası ile TCF arasında bağlantı kurulmuş, böylece TCF'den geriye kalan muhalefet de tamamen yok edilmek istenmiştir (Koçak, 2002: 144-145). Bu gelişmeler sonrasında oluşan yeni ortamda artık aleni bir muhalefetin kalmadığı, tüm siyasi hâkimiyetin Cumhuriyet Halk Fırkası'na geçtiği görülmektedir (Karatepe 2001: 32).

Sonuç itibarıyla muhalefetin yok edilmesiyle beraber tek partili sistem kurulmuş olmaktadır. Bu dönemin önemi; çoğulcu siyasal yapıya müsaade edilmeyeceğinin gösterilmiş olmasıdır. Bu durum, Mustafa Kemal ve ekibinin önemli bir ideologu konumunda olduğu söylenebilecek olan Ziya Gökalp'in, özgürlükçü ve çoğulcu demokratik korporatizm yaklaşımından çoğulcu olmayan bir korporatizme geçiş olarak ifade edilmesi mümkündür (Parla 1993: 212).

2.2. Kurumsallaşma Dönemi (1931-1945)

Tek partili düzenin kurumsallaşma süreci, ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırka'sı (SCF) denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla başlamıştır. Bu dönemin önemi 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan CHP 3. Büyük Kongresi'nde parti devlet bütünleşmesi politikalarının uygulanmaya başlamasıdır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

SCF olayının arkasındaki başlıca etmen “1929 Küresel Krizi”nin de etkisiyle ülke içinde artan hoşnutsuzluklar olarak gösterilebilir. Tek partili, sıkı bir otoriter yönetimin yanı sıra ekonomik sorunların da baş göstermesi, toplumu iyice bunaltmaya başlamıştır. Bu durumun muhalefetsizlikten kaynaklandığını düşünen Mustafa Kemal, muhalif bir siyasi parti kurulmasını teşvik etmiştir (Koçak, 2002: 147). Bunun sonucunda SCF 12 Ağustos 1930’da Fethi Bey tarafından kurulmuştur. SCF’nin kuruluş nedenlerinden birisi de dış dünyaya karşı, Türkiye Cumhuriyeti’nin sahip olduğu otoriter görüntünün silinmek istenmesidir. Fırkanın kurulma amaçlarından bir diğeri ise; ülkedeki denetim eksikliğinin giderilmek istenmesidir. Bilindiği üzere tek partili sistemin en büyük handikaplarından biri, hükümetlerin mecliste eleştirilememesi ve denetlenememesidir (Yükseliman 2002: 22). Bir diğere ifade ile Serbest Fırka’nın kurulmasının altında yatan en önemli gerçeklerden biri, rejime çıkış yolu aramak yönündeki çabadır (Timur 2001: 175). Nitekim ilk çok partili sürece geçiş denemesi olan TCF’nin oluşumundan farklı olarak SCF, CHF içinde oluşan, muhalif seslerin, Mustafa Kemal’in teşviki ile partiden ayrılmaları suretinde oluşan, sözde muhalefet olarak kurulan bir parti olma özelliği taşımaktadır (Öz 1992: 101-102).

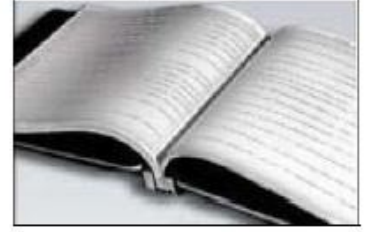
1930’lu yılların başlarına gelindiğinde, iktidar partisinin özellikle ekonomik sorunları çözemediği görünür hale gelmiştir. CHF’nin bazı uygulamaları

toplumda tepki uyandırmış bu da seçmenin SCF’ye yönelmesini hızlandırmıştır (Kabasakal 1991: 122; Yetkin 1983: 18). 1930 yılının Eylül ayında Fethi Bey’ in yaptığı İzmir gezisinde gözlenen, halkın SCF’ye olan büyük ilgisi ve güveni, CHF’yi telaşlandırmış, aynı zamanda genel seçim sonucunda iktidarın kaybedilme olasılığını da belirginleşmiştir. Sonrasında SCF’nin 1930 yılında yapılan yerel seçimlerdeki başarısı, büyük oranda kendi sonunu hazırlamasına da vesile olmuştur. Yapılan belediye seçimlerinde de 512 bölgenin 30’unu SCF kazanmıştır (Zürcher 2001: 261). Her ne kadar az gibi görünse de hegemonik bir partinin, kendinden beklenmeyen bir şekilde 30 bölgeyi ülkeyi kuran partiye karşı kazanması ciddi bir başarı olarak nitelendirilebilir.

Mustafa Kemal’in desteğinin çekilmesi, bununla birlikte tasarımların partisi olarak nitelendirilebilecek olan SCF’nin CHF’ye alternatif olma olasılığının artması ve bu bağlamda Fethi Bey’le Mustafa Kemal’in karşı karşıya gelme ihtimalinin kuvvetlenmesi sonucu 16 Kasım 1930’da SCF çözümü kendi kendini feshetmekte bulmuştur (Kabasakal 1991: 124). Bir başka ifadeyle, güdümlü olmasına karşın beklenmedik şekilde güçlenen ve yayılan bu muhalefet aslında kendi sonunu hazırlamıştır.

23 Aralık 1930’da Menemen’de ortaya çıkan rejim karşıtı ayaklanma, TCF ve Şeyh Sait isyanı ilişkisine benzer bir şekilde, SCF ile ilişkilendirilerek muhalif grupların tasfiyesi için vesile olmuştur

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

(Karatepe 2001: 36). Bu ayaklanma sonrasında muhalefet ortadan kaldırılırken aynı zamanda topluma da bir korku verilmiş, halkın aklından yeni parti kurulması olasılıkları silinmeye çalışılmıştır (Yetkin, 1983: 51). SCF olayının konu açısından önemi; Atatürk ve ekibinin fikirlerini toplumsallaştıramadıklarını fark etmelerine zemin hazırlamasıdır. Bu bağlamda siyasal çoğulculuk için öngörülen muhalefet partisi girişimlerinin henüz erken olduğu fark edilmiştir (Köker 1993: 148). Bu farkındalığın beraberinde tek partili sistemi iyice perçinlediğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Böyle bir siyasal ve toplumsal iklimde, 10 Mayıs 1931’de toplanan CHF’nin 3. Büyük Kongresi, 1923–1946 yılları arasında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Zira bu kongreye kadar siyasal sistem içinde, parti sistemi noktasında çeşitli dalgalanmalar olmuş, ancak 3. Kongre’den sonraki on beş yıl boyunca tam bir tek partili yönetim gözlenmiştir (Tunçay 2005: 317).

Kongrenin önemi ilk defa bir parti programının hazırlanmış olmasıdır (CHF 1931: 26-91). “Programın Esasları” başlığını taşıyan birinci kısımda; vatan, millet, devletin esas teşkilatı ve amme hukuku ile ilgili kavramlara yer verilmiştir.

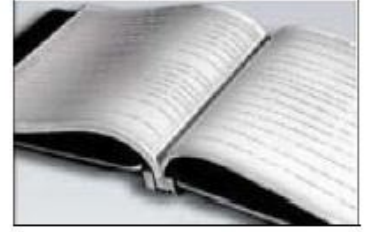
Programın ikinci kısmında; daha sonra altı ok olarak ifade edilecek olan CHF’nin ana vasıfları (Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik, İnkılâpçı) tanımlanmıştır.

İkinci kısmın ikinci maddesinde, halkçılık prensibi “*Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir.*” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu Programın üçüncü kısmı ekonomi, dördüncü kısmı Maliye işlerine ayrılmış, beşinci kısımda da Milli Talim ve Terbiye konuları işlenmiştir. Altıncı kısımda toplumsal hayat ve kamu sağlığı, yedinci kısımda devlet memurları ve serbest çalışanlarla ilgili konulara değinilirken sekizinci ve son kısımda ise vatan müdafaası ve ordu ile ilişkin politikalar ortaya konulmuştur. Programın beşinci kısmını oluşturan Milli Talim ve Terbiye bölümünde “*kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaşlar yetiştirmek*” temel prensip olarak ele alınmıştır.

Parti teşkilatlanmasıyla ilgili olan 13. maddede teşkilatın ilk basamağı şehir ve kasabalarda mahalle ocakları ve köylerde köy ocakları olarak belirtilmiş, böylece aşağıdan yukarı doğru bir örgütlenme tarzı benimsendiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Gerçekten de bu dönemde CHF sistemin merkezine yerleşmiş ve ortaya konulmaya çalışılan devlet modeli, CHF, merkez alınarak kurgulanmıştır. Parti, bu dönemde, devletle özdeşleşmiş ve Peker’in nitelemesiyle, Türkiye Cumhuriyeti, tarihteki “ilk parti devleti” olmuştur. CHF’nin kendisine biçtiği bu rol, tek parti

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

döneminde devlet ile partinin iç içe geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bir diğer ifade ile CHF devleti yönetme hakkını ulusun kendisi adına üstlenmiş olmuştur. Nitekim 2 yıl sonra 1935 yılında toplanan IV. Büyük Kongre’de, tek parti yönetiminin iyice kurumsallaşmasına yol açtığı görülen iki önemli adım atılmıştır. Bunlar; parti genel sekreteri ile içişleri bakanlığı görevinin birleştirilmesi kararı ve illerdeki parti başkanlığı görevinin valilere bırakılması kararıdır (Öz 1992: 118).

Bu gelişmelere müteakiben CHF yeniden örgütlenme girişimine başlamıştır. Bu dönemde örgütlenmenin temel kriterlerinin daha otoriter ve merkezi eğilimler taşıdığı söylenilebilir. Bir diğer ifade ile Mustafa Kemal’in cumhurbaşkanı olduğu yıllarda, rejimin kurumsallaşmasına yönelik ilk adımlar atılırken, İnönü döneminde ise kurumsallaşma büyük ölçüde tamamlandığından otoriter yönetim ilkelerinin kalıcı kılınmasına çaba harcanmıştır (Beriş 2009: 16).

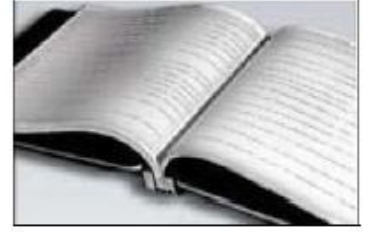
Özellikle 1930 sonrası dönemde parti devlet bütünleşmesiyle birlikte, ülkedeki tüm yasama ve yürütme işlerinin yetki ve sorumluluğu, CHF üzerinde toplanmaya başlamıştır. Bu duruma yönelik olarak yapılan tüm eleştiriler CHF üzerinde aksi yönde tesirde bulunmuş; muhalif çevreler üzerine daha kararlılıkla gidilmiştir. Bu reaksiyoner tutumun, ülkede tek partili bir düzene doğru gidişi tetiklediği de söylenebilir (Goloğlu 1974: 7). Bu arada bir başka genel özellik; bu yıllarda tek partili düzenin Türkiye’ye özgü bir devlet

modeli olarak lanse edilme çabasıdır. Yani devlet parti bütünleşmesi, ne liberal ne de sosyalist olan yepyeni bir model olarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Beriş 2009: 90).

Bunun yanı sıra, bu dönemde Kemalizm’in halka tanıtılması için çalışma içine girilmiştir. Partinin önde gelen isimlerine ve milletvekillerine Kemalizm’i anlatan kitaplar yazdırılmış, broşürler bastırılmıştır⁵. Ayrıca yine bu dönemde, Kemalizm’in bir doktrin olup olmadığı tartışmasına girilmiştir. Bu tartışma Atatürk’ün, Kemalizmin bir doktrin olarak kalıplar içine sokulamayacağı, dinamik karakteriyle kendisini çağdaş dünyaya uyumlaştıracığı sözleriyle noktalanmıştır (Öztekin 2000: 243-244).

2.3. Tek Parti Döneminin Genel Özellikleri

Tek parti döneminin kuruluş ve kurumsallaşma aşamalarına yönelik yukarıda özetlenen gelişmelerden hareketle bu döneme ait karakteristik özellikler tespit edilebilir. Bu özelliklerden faydalanarak tek parti döneminde siyasal iktidarlarca sergilenen toplum ve siyaset anlayışı ortaya konulabilir. Yukarıda yapılan analizlerden hareketle tek parti döneminin karakteristik özellikleri olarak; otoriterizm, elitizm, güdümlü demokrasi anlayışı, laiklik süreci, ulus yaratma süreci ve devletçilik uygulamaları gösterilebilir (Köker 1993: 123-209; Tunçay 2005: 211-242).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

2.3.1. Otoriterizm

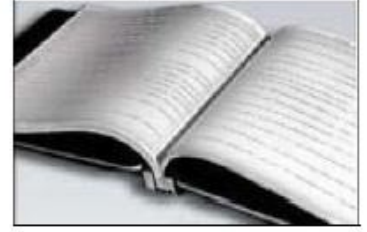
Otoriter sistem, “totaliterizm” gibi kuvvetler birliğinden kaynaklanan demokratik olmayan bir hükümet sistemidir. Totaliterizmden farklı olarak otoriter sistemler, sınırlı bir plüralizme yer vermekte, toptancı ve yoğun bir ideolojiden ziyade zihniyete dayanan, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon ve katılmayı arzu etmeyen rejimler görünümündedir. Bu sistemlerde sınırlı da olsa temel hak ve özgürlükler anayasada güvencesiz olarak yer almaktadır (Gözler 2007: 86).

Otoriter rejim aynı zamanda, herhangi bir kişi ya da grubun toplumun geri kalanı üzerinde baskıya ve zora dayalı hâkimiyet kurduğu bir sistemdir. Genellikle siyasal iktidarın sahibi olan bu grup ya da kişi bir siyasal parti aracılığıyla ülkeyi yönetir. Tek parti egemenliği söz konusudur ve parti hükümetle ülke arasında, daha doğrusu sistemle halk arasında sürekli bir bağ kuran örgüt konumundadır. Sistemde yer alan tek partinin işlevi, Duverger’in benzetimiyle, hem verici hem alıcı görevi gören radyonun işlevine benzetilebilir (Öz 1992: 13). Böyle bir sistemde çoğulculuk yer almaz. Toplum belli bir fikir veya ideoloji etrafında biçimlendirilmeye çalışılır. Dolayısıyla tek parti sisteminin temin edilmesi demek toplumun biçimlendirilmeye çalışılması ve bu esnada siyaseten muhalefet istenmemesi olarak ifade edilebilir. Bu sistemler ideolojik ya da dini referanslara sistemin meşruluğunu sağlarlarken, kendilerine yöneltile baskıcı

ve zora dayanan sistem eleştirilerini de kabul etmek istemezler (Türküne 2007: 176).

Otoriter sistemlerde iktidarın sınırları belirsizdir. Hukuk devleti anlayışı olmadığından siyasal iktidar eylem ve işlemlerinden ötürü sorumlu değildir. Yönetici halktan ziyade, parti içi kliklere karşı sorumludur. Buradan hareketle parti içi klikleşmenin, hesaplaşmanın ve çatışmaların bu sistemin özellikleri arasında olduğu belirtilebilir. Kuvvetler ayrılığı anlayışının olmadığı bu sistemlerde yasama, yürütme ve yargı erki, tek parti veya diktatörün elindedir. Dolayısıyla da parti kararlarını tartışmak veya yanlış olduğunu söylemek de pek mümkün değildir (Türküne 2007: 177-178).

Bu bilgiler ışığında Türkiye’deki tek partili döneme göz atıldığında, otoriterizmin yukarıda bahsedilen nitelikleriyle karşılaştığı görülmektedir. Her şeyden önce siyasal sistemde tek bir partinin egemenliği söz konusudur. Bu dönemde sınırlı ve güdümlü bir şekilde çoğulculuk denemeleri yapılmıştır. 1924 Anayasası aslında devrine göre iyi olarak nitelendirilebilecek, temel hak ve özgürlüklerin yer bulduğu bir anayasadır. Ülke dış dünyaya kapılarını kapatmamakta, çeşitli paktlarda yer almaya çalışmaktadır. En önemlisi de yoğun ve teröre dayalı toptancı bir ideoloji, özellikle Mustafa Kemal döneminde söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle totaliter yönetimlerin yaptığı gibi tümüyle yeni bir toplum ve ya yeni bir insan tipi yaratmak değil,

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

Türkiye’yi batılı değerlere sahip modern ve güçlü bir ulus-devlet haline getirme çabası belirgindir (Köker 1993: 214). Ancak, Kemalizm olarak adlandırılan bir proje doğrultusunda elit ve yönetici kesimin topluma biçim verme çabasından da bahsedilebilir. Bu doğrultuda, siyasal hayatta yeni aktörlere ancak sınırlı müsaade verilebilmektedir. Tüm bunlardan hareketle özellikle Atatürk dönemindeki otoriterizmi ılımlı bir otoriterlik olarak da değerlendirebilmek mümkündür.

2.3.2. GÜDÜMLÜ DEMOKRASI

Tek parti döneminde toplumsal dönüşüm hedefi söz konusu olduğundan vesayetçi bir demokrasi mantığı hâkimdir. Bunun sonucu olarak kontrol altında güdümlü bir muhalefet anlayışı söz konusu olmuştur. Bu dönemdeki toplumsal dönüşüm hedefinin, disiplini sağlayacak, devrim ilkelerinden sapmayacak, bunları topluma işleyebilecek güçte siyasal bir örgütlenmeye dayalı tek parti sisteminin oluşmasının da önemli bir sebebi olduğu belirtilmelidir (Yetkin 1983: 41).

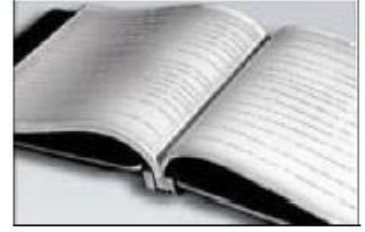
Çoğulculuk, toplumsal ve siyasal hayatta farklı görüş ve düşüncelerin varlığını, örgütlenmelerini ifade eden demokrasinin temel niteliklerinden biridir (Dursun 2006: 174). Toplumsal ve siyasal çoğulculuğun tek partili bir düzende gelişmesinin imkânsız olduğu açıktır. Böyle bir ortamda Türkiye’de cumhuriyet rejimini benimseyen ve halk egemenliğinden güç alan bir yönetimin, en azından güdümlü muhalefet hareketleriyle,

demokrasi kulvarında yer almaya çalıştığı söylenebilir. Esasen Daver’in de ifade ettiği gibi rejim konusunda demokratik bir arka plana da sahip olan Mustafa Kemal için (Köker 1993: 215-216) fiiliyattaki bu durumun yarattığı rahatsızlıkları giderme çabaları, bu döneme güdümlü demokrasi uygulamaları şeklinde tezahür etmektedir.

Yukarıda bahsedilenlere verilebilecek en iyi örnek olarak SCF’nin kuruluşu gösterilebilir. 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Okyar tarafından Mustafa Kemal’in direktifiyle kurulan SCF, toplumsal muhalefeti kanalize eden güdümlü bir muhalefet oluşturma hareketi olarak değerlendirilebilir (Dursun 1999: 34).

SCF ile aynı dönemlerde, 1930 ve 1931 yıllarında, pek de etkili olmayan başka parti kurma girişimleri de olmuştur. Bunlar içinde en önemlileri, “Ahali Cumhuriyet Fırkası”, “Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi” ve “Layık Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası”dır (Uyar 1999: 122). Bu yıllardaki parti kurma girişimlerinin bir kısmı kuruluş aşamasında engellenmiş, bir kısmı da kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Bu partiler siyasal hayata bir alternatif olamamışlardır. Hükümetin bu tür eylemleri yeni partilere hoş bakılmadığını da belirgin hale getirmiştir (Kabasakal 1991: 125).

1930’lu yılların sonunda bir diğer güdümlü muhalefet girişimi de, muhalefetin eksikliğinin hissedildiği gerekçesi ve gerek iç gerekse dış çevrelerde çoğulculuk

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

noktasında gelen eleştiriler nedeniyle 1939'da CHP'nin 5. büyük kurultayında, parti içinde fakat partiden bağımsız bir "müstakil grup" kurulmasıdır. Müstakil grup; parti kurultayının milletvekilleri arasından seçilen 21 kişiden oluşmaktadır. Müstakil hüviyet taşıyan bu grubun üyeleri, CHF meclis grubu toplantılarında görüş beyan etmeksizin ve oylamalara katılmaksızın bulunabileceklerdir. Meclis genel kurulundaki görüşmelerde ise fikir beyan etme ve oylamalara katılma hakları vardır. Fakat bu grup üstüne düşen vazifeyi yeterince yerine getirememiş, muhalefet etmede başarısız olmuştur (Dursun 1999: 34).

O dönemde takip edilen dernekler siyaseti de güdümlü demokrasi anlayışının bir başka örneği olarak gösterilebilir. Tek partili dönemde özellikle 1930'lu yıllarda tüccar, sanayici, esnaf ve serbest meslek sahiplerinin ve spor derneklerinin faaliyette bulunabildiği[^], ancak bunların zamanla parti bünyesine alındıkları görülmektedir. Ayrıca bu dönemdeki derneklerin büyük çoğunluğunun da doğrudan partili yöneticiler ve bürokratlar tarafından kurulduğu görülmektedir (Öz 1992: 194).

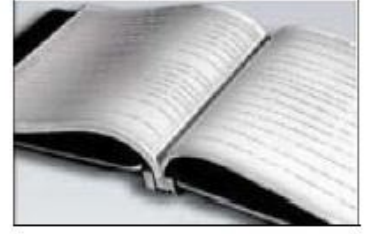
2.3.3. Uluslaşma Politikası

Ulus devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde güç kullanma tekeli elinde bulunduran, yönetimi altındaki halkı ortak dil, kültür, mitler ve değerler yaratarak birleştirmeyi amaçlayan, siyasal ve toplumsal manada ulus üzerinde tesis

edilmiş bir devlet biçimi olarak ifade edilebilir (Şahin 2007: 149).

Ulus devlet şeklinde bir yapılanmada, toplumsal ve siyasal meşruiyet zemininin ulus olmasından hareketle, ulus devletin temel unsurları olarak milli egemenlik ve milli kimlik kurma siyaseti gösterilebilir. Ulus devlet oluşturma sürecinde en önemli süreç uluslaşma sürecidir. Bu süreçte herkesin ortak, tek bir üst kimliğe sahip olmasını, benimsenmiş bir üst kültürü ve yerleşmiş bir milli bilincin oluşturulmasını öngören "milli kimlik" ve buna dayalı bütünlüğün tesisi ile siyasal ve idari bütünlük çabaları yoğunlaşmaktadır (Şahin 2007: 141-143).

Ulus devletin başlıca bileşeni olan ulusun, bir inşa süreci gerektirmekte oluşu toplumsal ve siyasal yapılanmanın niteliği açısından son derece önemli bir husustur. Her şeyden önce bu modeli benimseyerek kurulan devletlerde, siyasal iktidar pratiği, iktidarın iyice güçlenmesi ve kontrol edilmesinin zorlaşması şeklinde tezahür etmektedir (Dursun 2006: 120). Çünkü siyasal iktidar sahipleri uluslaşma sürecinde hedefledikleri toplumsal homojenliği sağlamak açısından, muhalefetin olmadığı bir ortamı oluşturma gayretindedirler. Bu süreçte, semboller, mitler, kahramanlar, anıtlar, ayinler ve ritüeller kullanılarak ortak bir dil, kültür ve tarih birikimi oluşturup milli kimlik yaratılmakta, şayet bu başarırsa da sorunsuz olarak işleyebilecek siyasal ve toplumsal bir sistemin ortaya çıkacağı düşünülmektedir (Şahin 2007: 143). Tek

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

parti çoğu zaman devletlerin kuruluş aşamalarında yönetimde bulunan partilerdir. Bu ülkelerde kuruluş aşamasında ulus inşaları, kendilerini ayakta tutma kabiliyeti yüksek olan tek partiler tarafından yapılmıştır (Aydın 2002: 185-186).

Uluslaşma süreçleri bir nevi toplumsal mühendislik süreçleridir. Bu süreç, toplumu belirlenen bir doğrultuda yönlendirme çabaları kapsamında değerlendirilebilir. Türkiye’de tek partili dönemde de bu doğrultuda kültürel politikalar izlenmiş ve Türk uluslaşma süreci yaşanmıştır.

2.3.4. Laiklik

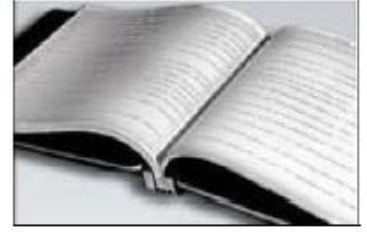
Mustafa Kemal ve kadrosunun, başından beri büyük önem verdiği laiklik, ilk ifade edilmeye başlandığı tarihten itibaren din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması ve dinin siyasete alet edilmemesi üzerinde olmuştur. Aslında buradaki temel hedefin yaratılmak istenilen yeni toplumsal yapının temelini millete dayandırmak ve milleti de dinsel olmayan ifadelerle ele alma eğilimi olduğu söylenebilir (Köker, 1993: 161-162). Mustafa Kemal, askeri zaferlerin yanı sıra toplumsal bir dönüşümü de öngörmekte ve arzulamaktadır. Bu noktada, dinsel olmayan öğelerle tanımlanmış bir millet kavramı ile temellendirilen milli hâkimiyet düşüncesi, din ve devlet işlerinin ayrılması olarak belirlenen bir laiklik ilkesi bu toplumsal dönüşümün esasları olarak gösterilebilir (Köker 1993: 164).

Bu dönemde Auguste Comte’un fikirlerinden etkilenilerek pozitivist bir anlayış çerçevesinde “hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözüyle ifadesini bulan yeni bir din anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı söylenilebilir. Laiklik bu çerçevede İslami inanç sisteminin yerine, bilimsel inanç ve örgütlenme sisteminin geçirilmesini ifade etmektedir (Köker 1993: 168).

Bu yöndeki ilk adım CHF’nin ikinci kongresinde (15-20 Ekim 1927) atılmış, partinin din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak gibi bir amacı olduğu açık bir biçimde ilan edilmiştir. Hazırlanan bildiriye ‘Laik’ kavramı kullanılmış (Koçak, 2002: 153) böylece cumhuriyetçilik ile birlikte laiklik ilkesi de partinin ana vasıfları arasına eklenmiştir. Laiklik bu şekilde parti nizamnamesine girmiş (Uyar 1999: 80) daha sonrasında da büyük değişimlere uğramaksızın parti programında yer almıştır. Ancak tek parti dönemindeki laiklik uygulamaları, din ve devletin ayrılmasından ziyade, dinin devlet tarafından denetlenmesi fikri doğrultusunda şekillenen bir süreç izlemiştir (Köker 1993: 165).

2.3.5. Devletçilik

1929 Krizi nedeniyle liberal kapitalist sistemin dünya çapında büyük bir sarsıntı geçirmesi, liberalizme olan güveni sarsmış, aynı dönemde Sovyetler’in bu krizi, planlı ve hızlı bir kalkınmayla aşması dikkatleri bu ülke üzerinde toplamıştır. 1923-1931 arası dönemde yeterli yabancı kapitalin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

sağlanamamasına ek olarak yerli özel girişimlerin büyük ve sürekli yatırımlar gerektirmeyen çabuk gerçekleştirilebilecek karlı işlere yönelmesi, devletin bu alanda oluşan boşluğu doldurma girişimiyle sonuçlanmıştır. Devletçi ekonomik politikalara geçişte bir diğer neden olarak ülkenin içinde bulunduğu siyasal konjonktür gereğince, siyasal iktidarı elinde bulunduranların ekonomi alanında bir düzenleme yapmadıkları taktirde iktidarlarını kaybedecekleri görüşüdür (Yükseliman 2002: 66). Bir diğer ifade ile 1923-1930 yılları arasında izlenen ekonomi politikalarındaki başarısızlığın gözle görülür hale gelmesi, toplumsal sınıfların da iyice ayrılmış ve belirginleşmiş olması devletçi politikalara başvurulmasını gerektirmiştir (Yetkin 1983: 18-20).

1933 1. Sanayi Planı ve sonrasında 1936 2. Sanayi Planı ile perçinlenen devletçi uygulamalar, komünist rejimlerden farklı olarak yorumlanmıştır. Recep Peker'e göre bu dönem uygulanan devletçilik; serbest ticarete müsaade eden, mülkiyet haklarını tanıyan, özel sektörün bütün ekonomik faaliyetlerini benimseyen bir sistemdir. Bu dönem uygulanan devletçilik, Recep Peker'inde tanımından anlaşılacağı üzere bir baskı sisteminden ziyade kendi dinamikleriyle kapitalizme geçememiş bir toplumun İsmet İnönü'nün tabiriyle "devlet eliyle sanayileşmesidir" (Yükseliman 2002: 67).

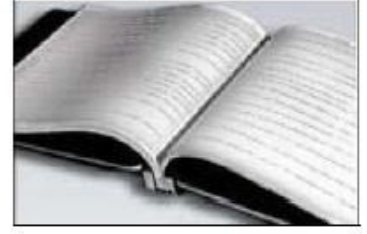
Her açıdan, devletin gözetiminde bulunan, alternatif aktörlere yaşama şansı

bırakmayan bir kamusal alan, toplum üzerinde devlet otoritesinin geniş vesayeti ve bu süreçte yasalarla toplumu düzenleme anlayışı, devletçiliğin somut tezahürleri olarak gösterilebilir (Beriş 2009: 15).

2.3.6. Elitizm

Tek parti sisteminin önemli bir özelliği olarak da elitizm gösterilebilir. Buna göre, toplum kendisini yönetemeyecek durumdadır. Duverger'e göre, bu toplumlarda devlet eliyle yeni elitler meydana getirilerek yeni bir yönetici sınıf yaratılmaya çalışılmaktadır (Duverger 1993: 337). Bunun Türkiye'deki yansıması da Kemalist bir elit oluşturma süreci olarak ifade edilebilir. Bu husus, halkçılık ve inkılâpçılık ilkelerinin sağladığı zeminde halkın belirlenen yeni kimlik ve egemenlik politikaları doğrultusunda önderlik edecek kadroların oluşturulması olarak da ifade edilebilir. Esasen bu süreç, dünyada hemen hemen tüm bağımsızlık savaşlarının ardından kurulan ulus-devletlerde, ulus inşa süreçlerinde karşılaşılan bir olgudur.

Tek parti olgusunun temelinde, elit bir topluluğun hiyerarşik bir yapıda örgütlenip yeni bağlar kurarak oluşturduğu topluma, resmi ideolojiyi benimsetme isteğinin yattığı söylenebilir. Bir diğer ifade ile kitlelerin kendini yönetemeyeceği bu toplumlarda, ülkeyi yönlendirebilecek nitelikte, yetenekli liderleri bir araya getirerek yeni elitler meydana getirmek düşüncesi yatmaktadır. Siyasal, yönetsel ve ekonomik işler için liderler parti içinden seçilir. Parti, devletin tüm organlarını

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

denetlemek amacıyla hareket etmektedir. Tek partinin amacı, ülkeye yayılmış olan örgütlenme yapısıyla, hem sosyal, hem siyasal kopmayı engellemeye çalışmaktadır. Böylesine sıkı bir bağ kurulunca toplum ve parti arasındaki hiyerarşik yapıdaki etkileşim, etkin ve eş zamanlı gerçekleşmektedir (Duverger 1993: 337-338).

3. TEK PARTİ DÖNEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİNDEN HAREKETLE DÖNEMİN TOPLUM VE SİYASET ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Tek partili dönemin toplum ve siyaset anlayışı, bu döneme has karakteristik özelliklerden hareketle ortaya konulabilir.

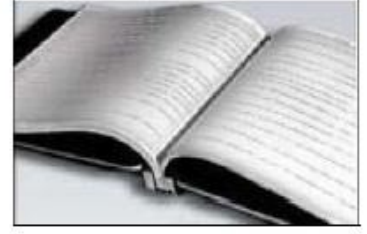
Türkiye’de tek partili dönemde siyasal alan tasvir edecek olursa; öncelikle bu dönemde siyasal alanın dar olduğunu söylemek mümkündür. İktidar gücünü elinde bulduran CHF’nin, muhalefet istemeyen bir politika izlemesi ve her ne kadar iki kez sınırlı bir muhalefet test edildiyse de bunlarda başarısızlığa uğraması, siyasi alanı daraltan başlıca faktörlerdir. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar gerekçesiyle izlenen bu politikalar, çoğulculuğa izin vermemekte ve farklılıklara karşı son derece duyarlı ve tepkisel siyasal bir yapıyı ortaya çıkartmaktadır. Türkiye’deki tek partili siyasal sitem de bu çerçevede dâhilinde sonuçlar üretmiştir. Parti ile devlet

bütünleşmesi ve topluma şekil verme çabası bunun örnekleri olarak gösterilebilir.

Bu dönemde rejimin adının ne olduğu sıklıkla tartışılan bir konudur. Rejimin, parti kurmayı yasaklayan bir kanun çıkarılmadığını öne sürerek, demokrasiye yatkın olduğunu savunan görüşün karşısında dönemin sosyal ve ekonomik koşullarının demokrasinin tesisi için mümkün olmadığını öne süren ve dönemi demokrasi olarak nitelendirmeyen yaklaşımlar da söz konusudur. Bu iki yaklaşım dışında, Atatürk’ün ileriye dönük amacının demokrasi olduğunu belirten bu konuda da o dönemde çeşitli ve önemli düzenlemeler yapılarak en azından prensip düzeyinde demokrasinin altyapısının oluşturulmaya çalışıldığını iddia eden görüşlerde mevcuttur. Bu görüşe göre dönemin şartları içerisinde, tam manasıyla demokrasiyi uygulayabilmenin mümkün olmadığından hareketle dönemin yarı demokrasi olarak adlandırılması mümkündür (Nişanyan 2009: 39-40).

Dönem kendi şartları içerisinde değerlendirildiğinde; uzun süren bir bağımsızlık savaşından çıkan, merkezi-otoriter ve teokratik bir imparatorluğun küllerinden doğan bir ülke olarak Türkiye’nin, kendini sancılı bir iç ve dış konjonktürün içerisinde bulması göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Osmanlı imparatorluğundan güçlü bir demokratik miras devralmamış olan Türkiye’nin, 1929 büyük ekonomik buhranı ile sarsılan Batıdan ziyade, bundan etkilenmemiş ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

hatta gelişmesini arttırarak sürdürmüş olan Rusya'dakine benzer bir önder parti sistemine yönelmesi pek de şaşırılacak bir olgu olarak görülmemektedir.

Her ne kadar dönemin şartlarıyla da düşünülse gerekli ve hatta zorunlu olan bu dönemin eleştirilebilecek olan yanı, tek partili sistemin özellikle de 1925 sonrasında kurumsallaşarak, gereğinden fazla uzun sürmesidir. Geçici olması beklenen ama kurumsallaşan ve jakoben bir anlayışı barındıran bu dönemde halk için halka rağmen politikalar izlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat devrimlerin genel karakteristikleri incelendiğinde ve diğer devrimlerle karşılaştırıldığında bunun yadsınacak bir durum olmadığını da söyleyebilmek mümkündür.

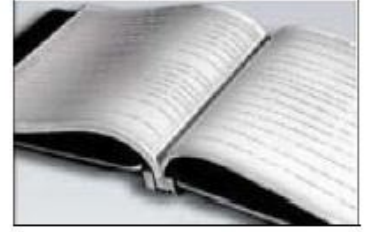
Cumhuriyetin ilk yıllarında, iktidarın otoritesini kurumsallaştırdığı bu dönemde, rejim, dayandığı temel siyasi ilkeleri açıklama ihtiyacını hissetmiştir. Altı ok olarak tabir edilen; devletçilik, halkçılık, laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve devrimcilik ilkeleri bu dönemde belirlenmiştir. Uygulanan politikaların bu ilkelere göre değil, ilkelerin uygulanan politikalara göre şekillendiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bu ilkelere atfedilen değerler, bir başka ifadeyle bu ilkelerin birbirlerine karşı olan öncelikleri incelendiğinde; halkçılık ya da cumhuriyetçilik gibi soyut temelleri olan ilkelere karşın devletçilik çok daha somut temellere dayanmaktadır. Tek parti döneminde izlenen birçok ekonomik ve

siyasi karar, meşruiyetini devletçilik ilkesinden almaktadır.

1927'de istiklal mahkemelerinin görevleri sonlandırıldığı, 1929 da ise Takrir-i Sükûn kanununun yürürlükten kaldırıldığı bu dönemde özellikle siyasi ve toplumsal hayatı düzenlemeyi içeren bir takım düzenlemeler daha önceki dönemden farklı olarak, daha kurumsal araçlarla gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Dönemin toplum anlayışının yukarıda bahsedilen elitist ve uluslaşma süreci ekseninde şekillendiği söylenebilir. Tek partinin esas amacı, yönetici elitin isteklerini topluma yayarak, hükümetin propagandasını yapmaktır. Nitekim hatırlanacağı üzere Duverger'e göre tek partili sistemlerde Parti, toplumu yönlendiren, yöneten, örgütleyen en önemli propaganda aracıdır. Bu sistemlerde parti, propaganda aracı olmanın yanı sıra, aynı zamanda bir baskı aracı da olabilmektedir (Duverger 1993: 340).

Kısaca özetlenmesi gerekirse, bu dönemde biçimlendirilmesi gereken bir toplum algısının varlığından bahsedilebilir. Henüz SCF kurulmadan önce önlem niteliğinde çıkarılan "3 Nisan 1910 tarihli Belediye Kanunu", basının tek parti hâkimiyetine alındığı "8 Ağustos 1930 tarihli Matbuat Kanunu", sosyo-politik hayatı düzenleme ve disiplin altına almaya yönelik 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen "İş Kanunu", derneklerin kurulmasını zorlaştıran, kapatılma yetkisini hükümete bırakan ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

üzerlerine sıkı bir devlet denetimi getiren 28 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren “Cemiyetler Kanunu” toplumsal ve siyasal hayatın denetim altına alınmasına ve disipline edilmesine yönelik yasal düzenlemelere örnek olarak sunulabilir. Bunlara ek olarak yapılan düzenlemeler ise, yıpranan tek parti rejiminin onarılması, meşruiyet zeminini kazanması ve çok partili siyasal hayata geçinceye kadar geçerliliğini koruması amacıyla yapılmıştır (Öz 1992: 119-121).

Kültürel alanda yapılan inkılâplar, özellikle tarih ve dil alanında yapılan çalışmaların da toplumu şekillendirmek için kullanıldıkları ileri sürülebilir. Türk Tarih Kongresi ve Türk Dil Kongresi bunun örnekleri olarak gösterilebilir. Nitekim bu bağlamda ileri sürülen Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar, toplumun şekillendirilmesi ve ulus inşasında kullanılan araçlar olarak görülebilir.

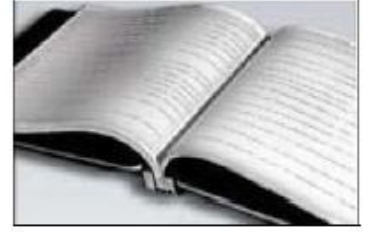
Bu dönemde, devletçiliğin, otoriter yönetim anlayışına meşruluk kazandıran önemli bir etken olduğu da ileri sürülebilir. Bir diğer ifadeyle tek parti otoriterizmini besleyen ve ona meşruluk zemini yaratan unsurlardan biri de devletçiliktir. Devleti merkeze alan bir çözümleme, kaçınılmaz olarak yurttaş ve birey haklarının ikincil konuma düşmesine ve halkın çevre olarak algılanmasına katkıda bulunur. Üstelik bu fikir, toplumun varlığını sürdürebilmek için devlete ihtiyacı olduğu, devletin “herkesin iyiliğini” sağlayacağı, dolayısıyla, birinin ya da birilerinin

haklarının ortak yararı korumak amacıyla ihlal edilmesinin çok da yanlış olmadığı argümanı ile meşrulaştırılır.

4.SONUÇ

Bu çalışma kapsamında ele alınan Türkiye’de tek parti döneminde toplum ve siyaset anlayışının ne olduğu hususunda çalışma sonucunda ulaşılan temel tespit; erken dönem Türkiye’inde siyasal iktidarlarca siyasette ve toplumda çoğulculuğun istenmediği, siyasi ve toplumsal yapının devlet eliyle biçimlendirilmeye çalışıldığıdır. Ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, aslında tüm bunların Duverger’in demokrasiye uydurulmuş diktatörlük olarak tanımladığı (Duverger 1993: 335) tek partili siyasal sistemlere has gelişmelerin bir örneği olduğudur. Duverger’e göre otoriter-pragmatik tek parti sistemlerinde, dar bir ideoloji ile sınır konulmuştur. Faaliyetlerin amacı milli bütünleşmeyi sağlama, ekonomik gelişme ve siyasal modernleşmeyi sağlamak gibi hedeflere yöneliktir. Türkiye’de tek parti sisteminin benimsenmesinin daha çok ulus inşa etme amacıyla tercih edildiğinin bir kanıtı olarak sayılabilir (Kapani 1999: 178).

Çalışmayla ortaya çıkan bir başka sonuç ise, tek partili döneme şekil veren karakteristik özelliklerin; uluslaşma, otoriterizm, laiklik, güdümlü demokrasi, devletçilik ve elitizm gibi süreçlerin, bu yapılanmanın temel dinamikleri olduğudur.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

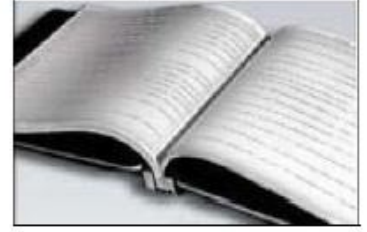
*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

Bunlara ek olarak, çalışma kapsamında dönemin toplumsal ve siyasal bir analizi yapıldığında, tek partinin etkin olduğu bu dönemde, kişilerin temel hak ve özgürlükler anlamında eşit oluşuna önem verilmişinden bahsetmek gerekir. Aslında bu ulus- inşa süreçlerinde o dönemin ruhu olan milli ve eşit vatandaşlık sisteminin yerleşmesi hususudur. Belki de demokrasinin çoğulculuğu noktasında, bu süreçte bir zayıflık söz konusudur. Ama demokrasinin bir diğer dinamiği olan birey olmayı ve sisteme güveni sağlayan eşit vatandaşlık olgusuna yönelik adımların bu dönemde atılmaya başlandığı söylenebilir. Nitekim 1924 Anayasası gerek kişi hakları, gerek ise siyasal haklar noktasında dönemin bir adım önünde olduğu söylenebilecek olan bir anayasadır. Bu dönemdeki anlayışta millet kavramının, dini olmayan unsurlarla açıklamaya çalışılarak, vatandaşlar arasında herhangi bir dini temelli sınıflandırma yapmadan insana insan olduğu için değer veren ve ulus devlet vatandaşı olan insanların ontolojik varlıklarının ahlaken eşit olarak görülmesi yaklaşımının oluşturulmaya çalışıldığı da söylenilebilir. Bu anlayışın temel nedeninin ise demokratikleşmeden ziyade batılılaşma ve asrileşme çabası olduğu ifade edilebilir. Tüm bunlardan hareketle ulus devlet, otoriter devlet ve tek parti sistemlerinin girift bir şekilde iç içe geçtiği bu dönemdeki uygulamalar her ne kadar anti demokratik, baskıcı, çoğulculuğa karşı gözükse de yine bu dönemde demokratikleşme adına da kilometre taşı olarak nitelendirilebilecek olan önemli adımlar atıldığı iddia edilebilir.

Dünyadaki tek parti uygulamaları örnekleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki tek parti pratiğinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin Sovyet Rusya'da komünist parti ya da Almanya ve İtalya'daki nasyonal sosyalist veya faşist tek parti pratiğinin Türkiye'den farklı olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye'de pratik teoriden önce gelmiş ve hatta arkadan hiçbir teorinin gelmediği durumlar da ortaya çıkmıştır. Bu noktada Portekiz'de uygulanan tek parti sisteminin Türkiye'de uygulanan sistemle benzerliğinden bahsedilebilir. Tek parti sisteminin bu iki ülkedeki uygulaması arasındaki benzerlik, sistemin anayasal bir garanti altına alınmadan oluşturulmuş olmasından gelmektedir. Bir diğer ifade ile, her iki ülkede de sistem, çeşitli anayasal düzenlemeler yaparak, kendi siyasal konumlarını meşrulaştırma çabası içerisine girmemiştir (Duverger 1993: 336). Bu anlamda Türk tek parti sistemi hiçbir zaman tek parti doktrinine dayanmamış, tekele resmi bir nitelik vermemiş; onu sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri veya liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır. Bunlara ek olarak, iktidar sahiplerinin sahip olduğu bu tekelden dolayı, zaman zaman rahatsızlık hissettiği ve hatta utanç duyduğu tespiti de yapılabilir. Zira hissedilen bu rahatsızlığın ortadan kaldırılması hususunda çeşitli girişimlerin olduğu da görülmektedir. Bunlar 1924'te Kazım Karabekir'in Terakkiperver Fırkası, 1930'da Serbest Fırka ve 1935'te birçok bağımsız adayın seçime girmesinin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

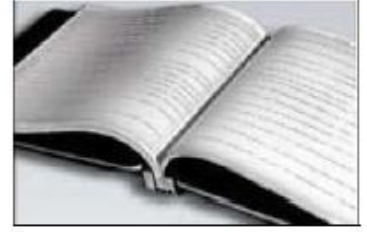
teşvikine ek olarak Mustafa Kemal Atatürk hayattayken bile parti içerisinde İsmet İnönü ve Celal Bayar örneklerinde olduğu gibi rekabetin olması ve hiziplerin oluşmasıdır. Tüm bunlardan dolayı Türkiye'deki tek parti sistemi, dönemin taklit edilmesi gereken modelleri olarak görülen faşist ya da komünist tek parti sistemlerinden de oldukça farklılaşmıştır (Duverger 1993: 360-361).

Huntington'ın demokratikleşme dalgaları teorisi eksenli analizi, dönemin bir anlamda “moda” ideolojisinin/yönetim şeklinin otoriterizm/diktatoryal yönetimler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada Türkiye'nin de bu modadan etkilendiği tespiti yapılabilir. Fakat bu etkilenme ile birlikte, ülkedeki siyasal sistemin totaliterizme ve diktatoryalizme kaymadan, otoriterizm sınırları içerisinde kaldığı ve Türkiye'nin bu kısa geçiş sürecini başarıyla atlattığı söylenebilir. Nitekim Türkiye Huntington'ın bu analizi çerçevesinde 1946'da çok partili hayata geçişle birlikte “ikinci demokratikleşme dalgasından” etkilenecek demokratik ülke klasmanına dâhil olmuş bir ülkedir. Ayrıca yine Avrupa'da modern siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen Duverger'e göre, Türkiye ılımlı bir otoriterliği demokratik adımlar da atarak sergilemeyi başarmış bir ülkedir (Duverger 1993: 336-364). Yine Duverger; dönemin demokrasiye doğru giden sürece bir hazırlık aşamasında olduğunu dile getirerek bir örnekle durumu açıklamaktadır. Ona göre Türk halkı, tıpkı bir kimsenin karada bir tabure üzerinde

yüzükoyun yatıp yüzme hareketlerini öğrendiği gibi bu sürecin demokrasi açısından yetersiz ve soyut olmasına rağmen demokrasi ile ilgili altyapıyı bu dönemde oluşturmuştur. Bu sayede, 1950'de demokrasiye geçişte olası sorunları büyük oranda ortadan kalkarak neredeyse sorunsuz bir geçiş sağlanmıştır (Duverger 1993: 475).

5. KAYNAKÇA

- Ayata, A. G. (1992).** CHP Örgüt ve İdeoloji. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aydın, M. (2002).** Siyasetin Sosyolojisi. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Beriş, H. E. (2009).** Tek Parti Döneminde Devletçilik. Ankara: Liberte Yayınları.
- CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (1931).** İstanbul: Devlet Matbaası.
- Dursun, D. (2006).** Siyaset Bilimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Dursun, D. (1999).** Demokratikleşmeyen Türkiye. Ankara: İşaret Yayınları.
- Duverger, M. (1993).** Siyasi Partiler. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Goloğlu, M. (1974).** Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938). Ankara: Turhan Kitabevi.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

Gözler, K. (2007). Anayasa Hukukuna Giriş. Bursa: Ekin Kitabevi.

Huntington, S. P. (1996). Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma. Ankara: Yetkin Yayınları.

Kabasakal, M. (1991). Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Kapani, M. (1999). Politika Bilimine Giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karatepe, Ş. (2001), Tek Parti Dönemi. İstanbul: İz Yayıncılık.

Koçak, C. (2002), “Siyasal Tarih (1923-1950)”. Türkiye Tarihi 4. İstanbul: Cem Yayınevi.

Köker, L. (1993), Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Nişanyan, S. (2009), Yanlış Cumhuriyet. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Öz, E. (1992). Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Öztekin, A. (2000), Siyaset Bilimine Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Parla, T. (1993), Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, K. (2007), Ulus Devlet. İstanbul: İlgi Yayınevi.

Timur, T. (2001), Türk Devrimi ve Sonrası. Ankara: İmge Yayınevi.

Tunçay, M. (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türköne, M. (2007), Siyaset. Ankara: Lotus Yayınları.

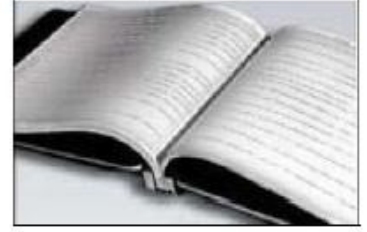
Uyar, H. (1999), Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi. İstanbul: Boyut Kitapları.

Yetkin,Ç. (1983), Türkiye’de Tek Parti Yönetimi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yükseliman, N. (2002), Parti Devlet Bütünleşmesi. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Zürcher, E. J. (2001), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

¹ Bu çalışma yazara ait, 16-17 Haziran 2011’de Azerbaycan Bakü’de düzenlenen “9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde” sunulan “Türkiye’de Tek Partili dönemde Toplum ve Siyaset Anlayışı” başlıklı tebliğinin “dünya konjonktürü” bölümü de eklenerek geliştirilmesinden ortaya çıkan bir makaledir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 43 Mayıs – Haziran 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

JEL KOD: M-Y *** ID:447 K:412

<http://www.akademikbakis.org>

² Parti sistemlerinden tek partili sistemler kendi arasında ayrılmaktadır. Gerçek tek partili sistem; siyasal sistem içerisinde hukuken ve fiilen yalnızca bir partinin olması durumunu işaret eder. Hâkim parti ve hegemonyacı parti sistemleri ise esasen tek parti sistemi içerisinde yer alan alt sistemlerdir. Bunların her ikisinde de aslında siyasal sistem içerisinde yer alan birden çok parti bulunmaktadır. Hâkim tek parti sisteminde seçimlerde iktidar yarışında birden çok parti bulunmasına karşın üst üste az çok eşit şartlar altında yapılan seçimlerde oy oranı ve parlamentoda temsili bakımından bu partilerden biri sürekli olarak diğerlerine üstünlük sağlar. Bu sistemlerde muhalefet her ne kadar görevini yerine getirirse de hâkim partinin üstün gücü nedeniyle iktidar kolay kolay el değiştirmemektedir. Hegemonyacı parti sisteminde ise durum bundan biraz daha farklıdır. Hâkim tek parti sisteminde olduğu gibi bu sistemde de siyasal arenada birden fazla parti vardır fakat bu partilerin eşit şartlar altında yarıştığı söylenemez. Mutlak üstünlüğe sahip olan parti dışında başka partilerin varlığına izin verilmez. İzin verilen parti veya partiler ise egemen partinin çıkarları doğrultusunda ve onun politikalarını destekleyen “uydu partilerdir” (Kapani 1999: 178-179).

³ Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluş dönemi sonrası ilk muhalif parti olan, 18 Temmuz 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) teorik olarak tek parti döneminin son bulması olarak görülebilecekken bu dönemin fiili son buluşunun DP'nin kurulmasıyla olduğu söylenebilir.

⁴ **Birinci Demokratlaşma Dalgası (1828-1926):**19.yy başlarında Amerika'da genel oy hakkının verilmesiyle başlar

Birinci Ters Dalga (1922-1942):1922'de İtalyada Mussolini'nin demokrasiyi yıkmasıyla başlar

İkinci Demokratlaşma Dalgası (1943-1962): 2.Dünya Savaşının müttefikler tarafından kazanılmasıyla başlar

İkinci Ters Dalga (1958-1975): Latin Amerika'da Diktatoryal rejimlerin doğmasıyla başlar

Üçüncü Demokratlaşma Dalgası(1974-....) 1974'de Portekiz ve Yunanistan'ın demokratik sisteme geçmesiyle başlar

⁵ Bu eserlerden bazıları; *Saffet Engin – Kemalizm İnkılabının Prensipleri (3 Cilt)*, *Tekin Alp – Kemalizm*, *Recep Peker – İnkılâp Tarihi Ders Notları*, *Şeref Aykut – Kemalizm* olarak sayılabilir.